

**MARIA JUGYINA:
ZONGORAMŰVÉSZ
ÉS SZENT ŐRÜLT**

„Én vagyok az egyetlen,
aki az Evangéliummal a kezében
dolgozik a zongoránál.”
(Maria Jugyina)

1944-ben egy késő éjszakai órán a szovjet rádió élőben közvetítette Mozart 23. zongoraversenyét; Maria Jugyina játszott.

Amint a műsor véget ért, a rádió vezetőségében csöngött a telefon, és a vonal végén Sztálin jelentkezett, érdeklődött, hogy megvan-e lemezen az imént hallott darab Jugyina előadásában. A rádiósokban meghűlt a vér, nem merték bevallani, hogy az előadást nem rögzítették, és azt válaszolták, hogy megvan. Sztálin kérte, hogy reggel küldjék el a dácsájára a lemezt. Maria Jugyina éppen hogy hazaért, még le sem hunyta a szemét, amikor dörömböltek a lakása ajtaján: a titkosszolgálat emberei voltak, akik közölték vele, hogy vissza kell mennie a stúdióba, mert a koncertet még aznap éjszaka lemezzre kell venni. A zenekar többi tagját ugyanilyen módon gyűjtötték össze, de amikor a karmester megtudta, hogy a felvétel magának Sztálinnak készül, remegni kezdett, és félelmében képtelen volt a darabot levezényelni. Egy másik karmestert kellett felverni álmából, de az is csődöt mondott, és végül csak a harmadik tudta megoldani a kényes feladatot. Reggelre a felvétel elkészült, egy példányban bakelit lemezzre nyomtatták, és vitték a népek atyjának. Pár nap múlva Jugyina kapott egy borítékot húszezer rubellel, ami abban az időben csillogászati összegnek számított. A zongoraművész nő levélben köszönte meg a kommunista diktátornak az ajándékot. Közölte vele, hogy az összeget tovább ajándékozta annak a pravoszláv templomnak, amelybe istentiszteletre jár, és megígérte, imádkozni fog Sztálin lelki üdvéért, hogy a Mindenható bocsássa meg neki az ország és a nép ellen elkövetett bűneit. Sztálin kézhez kapta a levelet, de nagylelkűen szemet hunyt kedvenc zongoraművésze vakmerősége fölött, Jugyinának a haja szála sem görbült meg.

Ezt a fantasztikus történetet Sosztakovics *Testamentum* című emlékirata révén kapta szárnyára a világhír. Állítólag Jugyina személyesen mesélte el a nagy zeneszerzőnek. A gond az vele, hogy vagy igaz, vagy nem. Sosztakovics emlékezései ugyanis nem saját tollából származnak, hanem Szolomon Volkov szerkesztésében láttak napvilágot, és a szakemberek bebizonyították, hogy Volkov átírta, kiszínezte a szövegeket. De akárhogy játszódt

is le Jugyina és Sztálin különös párbaja, a történet nagyon jellemző a zongoraművésznőre. Maradjunk abban, amit az olaszok mondanak ilyen esetekben: *Si non è vero è ben trovato*, azaz: Ha nem is igaz, de találó.

De ki is volt Maria Jugyina? Sokak szerint a valaha élt egyik legnagyobb zongoraművésznő, Magyarországon mégis szinte teljesen ismeretlen.¹

1899-ben született Oroszországban, Nyevel nevű kisvárosban, zsidó értelmiségi családban. Zenei tehetsége hamar megnyilvánult, tizenhárom éves korában vették fel a szentpétervári zenei konzervatórium zongora szakára, amit 1921-ben aranyéremmel végzett el. Évfolyamtársai között volt Vlagyimir Szofronyickij, a nálunk szintén alig ismert zseniális zongoraművész, és Dmitrij Sosztakovics zeneszerző. 1923-ban ugyanitt zongoraprofesszorrá nevezték ki.

Jugyina érdeklődése azonban nem korlátozódott a zenére, zeneakadémiai tanulmányaival párhuzamosan a Petrográdi Egyetemen klasszika-filológiai és középkori tanulmányokat is folytatott.² Szenvedélyesen érdekelték a nyelvek, fordított Szent Ágostontól és Rilketől, foglalkozott a modern építészet elméletével. Kivételes érzéke volt a filozófiához is. Ezt nem kisebb ember, mint Mihail Bahtyin, a 20. század egyik nagy gondolkodója mondta róla, akivel még Nyevelben kötött életre szóló barátságot: „...a világon nem olyan sok filozófus van. Filozofálgató nagyon sok, de filozófus kevés. Nos, ő éppen azok közé tartozott, akikből lehetnek volna filozófusok.”³

Jugyina egészen fiatalon rendkívüli szellemi érettségről tett tanúbizonyságot. Tizenhét éves korában a következő sorokat jegyezte be naplójába: „Csupán egyetlen utat ismerek, amely az Istenhez vezet: a művészetten keresztül. Nem állítom, hogy az utam univerzális, tudom, hogy vannak más utak is, de érzem, hogy nekem csak ez elérhető. Nekem minden isteni, minden lelki a művészet révén jelent meg, egy ágának, a zenének a révén. Ez a hivatásom! Hiszek benne, [hiszem], hogy ebben van az erőm. Örökké és változatlanul a lelki szemlélődések útján kell mennem, összeszedni magam a megvilágosodáshoz, amely egyszer megérkezik. Ebben van az életem értelme itt, láncszem vagyok a művészetek láncában.”⁴

Tizenkilenc évesen, 1919-ben Petrográdon érkezett el a megvilágosodáshoz: kikeresztelkedett a zsidóságból, és felvette a pravoszláv hitet. Ez volt élete legfontosabb eseménye. Ettől kezdve minden gondolatát és tettét, egész művészetét Krisztus szolgálatának szentelte. A harcos istentagadók, a bolsevik terror, az egyházüldözés idején, amikor hitük miatt tíz- és százazreket végeztek ki, küldtek lágerebbe és száműzetésbe, amikor templomok ez-

reit robbantották fel, Jugyina halálmegvető bátorsággal és magától értetődő nyíltsággal vallotta meg keresztény hitét, hogy templomi kórusban énekel és teológiát tanul. Élete végéig jellemző volt rá, hogy nem volt hajlandó rejtőzködni. Amikor 1965-ben Andrej Szinyavszkijt letartóztatták egy Nyugatra csempészett műve megjelenéséért, Jugyina, bár baráti viszonyt ápolt az íróval, értetlenségének adott hangot: hogy tehetett ilyet, hogy csempészhette Nyugatra a kéziratot? Mindent nyíltan kell csinálni!

Az 1930-as évek Szovjetuniójában azonban még egy olyan csodált és óriási tehetség, mint Jugyina sem vállalhatta büntetlenül vallásos meggyőződését: 1930-ban gúnyos hírlapi támadás⁵ után elbocsátották a konzervatóriumból. Tbilisziiben húzta meg magát, 1932–1934 között itt volt professzor. Pár év múlva sikerült visszatérnie Moszkvába, 1936–1951-ben a Zenei Konzervatóriumban, majd 1944–1960 között a moszkvai Gnyeszin Intézetben kapott professzori állást. Művészi alkotóereje teljében volt, amikor 1960-ban, az életkorára való hivatkozás ürügyével nyugdíjazták.

Bár többször évekig megtiltották neki a fellépést, sok hangversenyt adott. Nyakában állandóan keresztet hordott, és mielőtt leütötte az első hangot, keresztet vetett. Élete vége felé szokásává vált, hogy koncertjei előtt verset mondott, előadást tartott a darabról, a zeneszerzőkről. A hatóságok ezt nagyon rossz szemmel nézték, sok hangversenyét betiltották, de Jugyina nem törődött a tiltással. Amikor a *Doktor Zsivago* nyugat-európai megjelentetése miatt Paszternak boszorkányüldözésnek volt kitéve, Jugyina Paszternak verseiből olvasott fel, mielőtt elkezdte műsorát. Óriási szerepe volt a kortárs komolyzene szovjetunióbeli népszerűsítésében. Rendszeresen szerepeltek a műsorán Alban Berg, Hindemith, Bartók, Krének, Anton Webern, Olivier Messiaen, Stravinsky, Prokofjev és Sosztakovics művei. Ez is óriási bátorságról tanúskodó fegyvertény volt, mert a hivatalos szovjet vélemény a modern zenét formalistának bélyegezte, az említett zeneszerzők gyakorlatilag be voltak tiltva. Természetesen, Jugyina elnyerte büntetését, világhíre ellenére egész életében mindössze kétszer utazhatott külföldre.

1948-ban megszületett a hírhedt zenei határozat, és Zsdanov, a kommunista ideológia pápája formalizmussal, burzsoá dekadenciával vádolta Prokofjev, Sosztakovics és Sebalin muzsikáját, ami összeegyeztethetetlen a kommunista ideológiával. A Zeneszerzők Székházában lezajlott, nyilvános kivégzéssel felérő ülés után Sosztakovics falféheren, összetörve, teljesen magára hagyva lépett ki az utcára. Mindenki félt, mindenki elfordult tőle, csak egy ember várt rá: Jugyina. Hatalmas csokor rózsával a kezében Sosztakovics lába elé térdelt és azt mondta neki: „Ön nagy zeneszerző. Ön nagy muzsikus. Ön nagy ember.”⁶

A régebbi klasszikusok közül leginkább Mozart, Schubert, Beethoven, az oroszok közül Muszorgszkij zenéje állt hozzá legközelebb. Mindenki fölé helyezte azonban Johann Sebastian Bachot. Meggyőződése volt, hogy Bach zenéjéhez az evangéliumok adnak kulcsot. A Jugyina hagyatékában fennmaradt Bach-kották szelét az evangéliumokból kiírt textusok tarkítják. Bach műveinek előadását istentiszteleten való szolgálatnak tekintette. Két külföldi utazása közül az egyikre 1950-ben került sor, kiengedték a Bach halálának kétszázadik évfordulójára rendezett ünnepekre. Amikor megérkezett Lipcsébe, levette a cipőjét, és mint a középkori zarándokok, mezítláb tette meg a vasúti pályaudvartól a Tamás-templomig, a Bach sírjáig vezető utat. Szó szerint követte a bibliai szöveget: „Oldd le lábadról sarudat, mert a hely, amelyen állsz, szent!”

Jugyina személyiségének egyik legfontosabb vonására nagy barátja, Mihail Bahtyin hívta fel a figyelmet: „A zenei dolog, a zenei elismerés, a zenei hírnév egyáltalán, egyáltalán nem elégítették ki. (...) valami lényegessé, naggyá, fontossá akart lenni, valamilyen szolgálatról álmodott, valami magasabbról, mint a művészetnek szolgálni.”⁷

A II. világháború alatt, bár a németek már Moszkva határában jártak, nem volt hajlandó elhagyni a várost: „Boldog vagyok, hogy nem utaztam el, és Moszkvával az összes nehéz napot és éjszakát átéltem. (...) De hogy ide a németek nem jönnék be, mindig erősen hittem.”⁸ Osztozni akart mások szenvedésében. 1941–1942 telét szandálban, katonaköpenyben vészelte át, ápolónői tanfolyamra iratkozott be, és a frontra készült. Kórházban segédkezett, de belátta, hogy ő a muzsikájával tud legtöbbet tenni a győzelemért: éjszakánként egyenes adásban koncerteket adott a rádióban. Az egyik ilyen éjjeli koncertjére figyelt fel Sztálin. A büntudat, a lelkiismeret azonban nem hagyta nyugodni Jugyinát. Az nem lehet, hogy míg mások a fronton ontják vérüket, ő az idővel biztonságossá vált Moszkvában zongorázzgasson. Oda vágyott, ahol nagyobb a baj, ahol nagyobb szükség van rá. 1943 februárjában külön engedéllyel a németek által blokád alá vont, éhező Leningrádba utazott. Ugyanezen év júniusától négy hónapon át tartózkodott az északi fővárosban: hangversenyeket adott, a rádióban lépett fel. Ez nem volt veszélytelen vállalkozás, hiszen a városban éhínség tombolt, csapvíz, fűtés nem volt, mindennaposak voltak a légi és tűzéri támadások. Az áldozatok száma önmagáért beszél: a kilencszáz napos blokád során csak az éhínségtől több mint hatszázezren haltak meg.

Mindig ott akart lenni, ahol segítségre volt szükség. A pravoszláviához is főként a könyörületeség, a szánalom és az áldozatkész jóság vonzotta. Mint mondotta: „Drága barátaim! Egymás segítése nem jó cselekedet, hanem norma. Nemcsak a hívó em-

beré — mondanám, hogy bármilyen hívőé —, hanem egyszerűen ez a normális.”⁹

Világéletében szegény, sőt koldusszegény volt, olykor éhezett, úgy élt, mint a hajléktalanok. Ha egy kis pénzhez jutott, nyomban szétoztotta a rászorulóknak között, de a jó cselekedeteiről sohasem beszélt. Sosztakovicstól maradt ránk az alábbi történet: „Egy alkalommal eljött hozzám, és elmondta, hogy egy nyomorúságos szobácskában lakik, ahol sem dolgozni, sem pihenni nem tud. Aláírtam hát egy beadványt. Elmentem különféle hivatalokhoz, egy csomó embert kértem, hogy segítsen, egy csomó ember idejét elraboltam. Nagy nehezen kaptunk egy lakást Jugyina számára. (...) Kis idő múlva újra eljött, és segítségemet kérte, hogy kaphasson egy lakást. »Hogyan? De hiszen szereztünk neked lakást. Miért kell még egy?« »A lakást odaadtam egy szegény öregasszonynak.«¹⁰ — válaszolta Jugyina.

Külső megjelenésével is élesen elütött környezetétől, fiatal korától kezdve mindig a szerzetesek csuhájára emlékeztető, hosszú fekete ruhát hordott. Élete vége felé vászon tornacipőben járt, hangversenyein is ebben jelent meg. Nem törődött a mindennapi élet apró-cseprő dolgaival, nem volt hajlandó a társadalmi és társasági elvárásokhoz alkalmazkodni. Ezt sokan rossz néven vették, és értelmetlen különködésnek tekintették, ami időnként valóban furcsa helyzeteket szült. 1962-ben, amikor Stravinsky a Szovjetunióba látogatott, az arisztokratikus modorú zeneszerzőt szinte sokkolta, hogy Jugyina félretaposott tornacipőben jelent meg előtte, és nő léte kezét csókolt neki. Természetesen, Stravinsky azzal is tisztában volt, hogy ez a külön nő mekkora kockázatot vállalt, amikor az ő, gyakorlatilag betiltott darabjait játszotta, és rövid úton napirendre tért a tornacipő fölött.

A Szovjetunió több halhatatlan zongoraművész adott a világnak, elég, ha csak Vlagyimir Szofronyicikij, Szvjatoszlav Richtert és Emil Gilelszt említem. Mindegyikük világnagyság volt, de egyikük sem volt olyan hatalmas, lenyűgöző, annyi legendával övezett egyéniség, mint Maria Jugyina. Ő sokkal több volt, mint egy zongoraművésznő. Személyiségével legalább akkora hatással volt környezetére, mint művészetével. Az embertelen, veszélyes szovjet viszonyok közepette kérlelhetetlen igazmondása, egyenessége lenyűgözött mindenkit, aki kapcsolatba került vele. Mint Bahtyin fogalmazott, Jugyina olyan ember volt, aki az igazáért kész lett volna máglyára menni is.¹¹

Ahogy múltak az évek, érdeklődése egyre inkább a vallás felé fordult: „Magam az életet maradéktól más világba helyeztem át, a teológiába. Az élet felszínén azonban muzsikussá maradtam, a lét örök forrásaival való táplálkozás pedig végtelenül sokat ad nekem a zene megértésében is. Nincs igazán művészet vallásos gyökerek nélkül.”¹²

1969 nyarán fényes nappal elgázolta egy autót: „Amikor magamhoz tértem, tetőt láttam magam fölött, helyesebben, éppen hogy az autót alját. Hogyan másszak ki innen? — gondolkodtam aggódva, és nyomban elnehezült a szívem. Imádkozzál! És bánatosan, könnyörögve azt mondtam: Uram, még nem állok készen a halálra, segíts, hogy egy kicsit még életben maradhassak! — és az autót arrébb mozdították... Megláttam az isteni fényt...”¹³

Felépült, de jobb keze ujjai megsérültek. Sógora megkérdezte tőle, hogy miként fog játszani rosszul összeforrott ujjával. Maria Venjaminovna ironikusan visszakérdezett: „Tényleg azt gondolja, hogy kézzel játszanak? Ezzel játszanak, ni — és a homlokára bökött.”¹⁴ Bár briliáns technikája volt, a technikát másodlagosnak tekintette, törött ujjal zongorázni azonban még neki sem sikerült: művészi pályafutása véget ért. Elhatározta, hogy megvalósítja régóta dédelgetett álmát — kolostorba vonul. Erre azonban már nem futotta az idejéből, 1970 novemberében örökre lehunyta szemét.

Halála után pár nappal szállítómunkások jelentek meg a lakásában, és elvitték a zongorát. Kiderült, hogy a világ egyik legnagyobb zongoraművészeinek nem volt saját zongorája, bérelte.

BABUS ANTAL

¹Jugyinaról pár sor olvasható Bruno Monsaingeon (szerk.): *Richter. Írások, beszélgetések* (Ford. Rác Judit. Holnap Kiadó, Budapest, 2003) című kötetében.

²Анатолий Кузнецов: «Я единственная, кто работает с Евангелием в руках» (Пианистка М. В. Юдина. Краткий очерк жизни.) http://www.sinergia-lib.ru/index.php?page=yudina_m_v

³Михаил Михайлович Бахтин: *Беседа с В. Д. Дувакинским. Согласие*, Москва, 2002, 268.

⁴Мария Вениаминовна Юдина: *Вы спасаетесь через музыку. Литературное наследие. – Классика-XXI*, Москва, 2005, 8.

⁵*Csuha a katedrán* című cikkben támadták.

⁶http://www.sinergia-lib.ru/index.php?page=yudina_m_v&view=print

⁷Михаил Михайлович Бахтин: i. m. 287.

⁸Яков Назаров: *Портрет легендарной пианистки. Мария Вениаминовна Юдина. Dokumentumfilm*. 2000. 18.55–19.08 perc.

⁹Яков Назаров: i. m. 16.00–16.10 perc.

¹⁰*Testamentum. Dmitrij Sosztakovics emlékei Szolomon Volkov szerkesztésében.* (Ford. Pándi Marianne.) Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997, 112.

¹¹Михаил Михайлович Бахтин: i. m. 292.

¹²Яков Назаров: *Музыкант от бога. Портрет легендарной пианистки. Мария Вениаминовна Юдина. Dokumentumfilm*. 2009. 39.14–39.35 perc.

¹³<http://krotov.info/history/20/1960/yudina.htm>

¹⁴http://vco.com.ua/index.php?id=1869&option=com_content&view=article